

Teemu Tammikko

Vanhempi tutkija, YTT
Ulkopoliittinen instituutti

Tuhon kautta uuteen maailmaan

Asiasanat: terrorismi, millenarismi, apokalypsi, uskonto, isis, Loistava polku, Aum Shinrikyo.

Joillekin terroristijärjestöille on tyypillistä hyvin voimakas uskomus siihen, että he ovat luomassa jotain uutta, täydellistä maailmaa, jonka vuoksi vanha maailma on tuhattava. Uskomus on tyypillistä etenkin uskonnollisille liikkeille, jotka ammentavat juutalais-kristilliseen traditioon liittyvistä maailmanlopun profetioista, mutta vastaavia uskomuksia löytyy myös ei-uskonnollisten ryhmien keskuudesta. Tällaisia liikkeitä kutsutaan millenaristisiksi, koska lopullisen hyvän ja pahan taistelun jälkeen koittaa "tuhatuotinen rauha", tai muu vastaava täydellinen olotila. Nykyajan tunnetuimpia millenaristisia terroristijärjestöjä ovat mm. jihadistinen Isis, kommunistinen Loistava polku ja eri uskontoja fuusioinut Aum Shinrikyo.

Terrorismin ja poliittisen väkivallan tutkimuksessa on havaittu, että ideologia, mukaan lukien uskonnollinen maailmankatsomus, on yksi keskeinen väkivaltaan johtava syy. Näin on siitä riippumatta, että varsin usein viralliset uskontokunnat ja uskontoja edustavat instituutiot kiistävät väkivallan ja uskonnon välisen yhteyden.

Kun tavoitteena on paljastaa terroristiryhmien taustalla oleva uskomusmaailma, on pyrittävä näkemään uskontoon liittyvät keskeiset elementit terroristien toiminnassa ja retoriikassa. Tämä ei ole aina helppoa. Uskonto voi olla poliittisen projektin päälle liimattu oikeutuksen väline ilman kovinkaan syvällistä tai aitoa uskoa, kun taas joissakin pinnallisesti maallisissa liikkeissä voi uskonnollinen ajatusmaailma olla hyvin voimakkaasti läsnä, vaikka ne voivat ak-

tiivisesti taistella uskontoja edustavia instituutioita vastaan.

Tässä kirjoituksessa tarkastellaan millenaristista ajattelutapaa ja sen suhdetta terrorismiin. Millenarismien alkuperä on juutalais-kristillisessä traditiossa, jossa hyvän ja pahan välinen lopullinen taistelu tapahtuu luvattujen johtajan ja jumalallisen voiman avustuksella. Paha tuhoutuu lopullisesti, jonka jälkeen koittaa "milleniaalinen rauha". Vaikka profetia eri versioineen sisältyy moneen uskontoon, vain niitä liikkeitä, joissa tämä näkemys nousee koko uskomusmaailman keskiöön, kutsutaan millenaristisiksi.

Millenarismi sisältyy keskeisesti monen terroristijärjestön ajatustapaan, koska se helpottaa väkivallankäyttöä. Kun uskotaan äärimmäiseen jaotteluun "hyvän" ja "pahan" välillä ja lopulliseen taisteluun, jossa "paha" tuhoutuu, on väkivalta itsessään looginen tie voittoon. Millenaristisessa maailmassa ei myöskään ole "siviilejä". On vain niitä, jotka ovat omalla puolella, ja niitä, jotka ovat joko vihollisia tai täysin merkityksettömiä. Keskeinen elementti on usko johtajaan, jonka avulla voitto saavutetaan. Tämä tekee millenarismista erittäin houkuttelevan manipulointivälineen tällaiseen johtajan asemaan pyrkivälle.

Pitkin historiaa tunnetaan hyvin kirjava määrä millenaristisia liikkeitä ja kultteja. Osa niistä on ollut väkivaltaisia tai itsetuhoisia. Tässä kirjoituksessa keskitytään kuitenkin vain millenarismien merkitykseen nykyaikaisen terrorismin näkökulmasta.

Millenarismi ja väkivalta

Toisen ihmisen tappaminen ei ole yksinkertaista, koska normaaliolosuhteissa tiukat moraalisaännöt estävät sen. Tappamista edeltää prosessi, jossa väkivallan kohteesta tehdään "paha" ja tappamisesta itsestään perusteltua, koska sen avulla suojellaan omaa "hyvää" ryhmää, kuten perhettä, kotiseutua, tai omaa tuttua uskonnollista tai kulttuurista elämäntapaa. Uskonnolliset näkemykset voivat olla yksi keino edesauttaa jakoa "hyviin" ja "pahoihin": on jumalan valitsema kansa ja sitten on muut, väärauskoiset, uskonnottomat, tai vaikka oikeauskoiset, mutta muuten vain valinnan ulkopuolelle jäävät. Tämä jako on lähtökohta sille, että ihmisiä voidaan kohdella eriarvoisina. Äärimmäisissä tapauksissa sillä voidaan oikeuttaa myös tappaminen.

Millenaristiset maailmankatsomukset toimivat erityisen hyvin väkivallan oikeuttajina, sillä niihin kuuluu keskeisesti käsite "lopullisesta taistelusta", jossa hyvä voittaa pahan. Muutos tapahtuu väkivaltaisen konfliktin kautta. Tähän maailmanjärjestystä mullistavaan taisteluun ja sen jälkeiseen olotilaan kuuluu lisäksi seuraavat elementit:

1. Lopullinen voitto on kollektiivinen, se koskee kaikkia jumalan valittuja ja poistaa "pahan" totaalisesti.
2. Ideaali olotila on mahdollista saavuttaa tässä maailmassa, ei tuonpuoleisessa.
3. Voitto tapahtuu lähitulevaisuudessa.
4. Apokalypsin jälkeinen tila vastaa täydellistä ja ehdoitta ideaalia maailmanjärjestystä.
5. Omaa kamppailua avittaa jumalallinen tai yliluonnollinen voima, poikkeuksellinen johtaja tai organisaatio.

Väkivalta on millenaristisissa visioissa puhdistava ja "hyvä" voima, joka valmisteleet tietä apokalypsiin ja täydellisen olotilan saavuttamiseen. Pelkkä vihollisen tappaminen ei riitä, sillä koko vallitseva maailmanjärjestys on tuhottava uuden tieltä. Tämä tarkoittaa sitä, että pelastuksen ulkopuolisten kohtaloilla ei ole kulttiin uskoviille merkitystä. Kukaan ei ole sivullinen tai siviili.

Kohdat kaksi ja kolme alleviivaavat yksilön toiminnan tärkeyttä juuri tässä ja nyt. Ne myös tekevät millenarismista poikkeuksellisen maallisen liikkeen verrattuna uskontoihin, joissa "pyhä" on ennemminkin jotain henkistä, immateriaalista, tai tuonpuoleista. Millenaristeille ei riitä, että saavuttaa jonkin epämääräisen "paratiisin" kuoleman jälkeen. Tosiuskovaisen on tehtävä kaikkensa, jotta apokalypsi saapuu ja "hyvä" voittaa maan päällä. Kyse ei siis ole pelkästä jumalallisesta tai abstraktista hyvän ja pahan kamppailusta, vaan aidosta fyysisestä taistelusta.

Millenarististen liikkeiden maallisuutta alleviivaa myös se, että ne usein näkevät, että maailmaa hallitsee tyrannivalta, jokin eliitti, joka on syyppää maailmassa olevaan pahaan. Tämä eliitti tuhoutuu vain, jos kamppailun tärkeiden tiedostavat yksilöt ovat valmiita nousemaan vastarintaan, kumoamaan eliittien vallan ja ottamaan maailman haltuunsa.

Vaikka millenarististen liikkeiden maailmankuvassa on voimakas maallinen elementti, kyse ei ole pelkästä poliittisesta projektista, joka ratkeaa maallisten voimien avulla. Varsinainen uskonnollisuus millenarismiin tulee siitä, että liikkeet uskovat ylmaallisten voimien olevan heidän puolellaan. Rationaalisesti ajateltu alivoima selvästi ylivoimaisen vihollisen edessä ei estä liikkeiden toimintaa. Vaikka koko maailma olisi itseä vastassa, on millenaristilla jumala tai jumalan valitsema johtaja puolellaan. Uskon jumalaan voi korvata myös ylmaallinen usko puolueeseen tai muuten vain poikkeuksellisen karismaattiseen johtajaan, jonka kyvyt ylittävät tavallisen kuolevaisen kyvyt. Esimerkiksi jotkut versiot kommunismista ovat olleet millenaristisia: niissä on ollut rationaalisen ajattelun ylittävä usko puolueen kaikkivoipaisuuteen ja näkemys kapitalistisen maailman totaalisestä tuhosta ja uuden kommunistisen järjestelmän lopullisesta voitosta.

Vastaavasti myös joitain äärioikeistolaisia maallisia liikkeitä voidaan pitää millenaristisina. Toisin kuin utooppiseen tulevaisuuteen tähtäävissä kommunistisissa liikkeissä, millenaristinen äärioikeisto usein tavoittelee mystistä menneisyyttä, paluuta aikaan, jolloin kommunismia, juutalaisuutta, islamia, monikulttuurisuutta tai muuta vastaavaa "paha" ei vielä ollut. Tuohon alkutilaan liikkeen johtaa tietysti poikkeuksellisen karismaattinen johtaja.

Millenaristisia terroristijärjestöjä: Isis, Loistava polku ja Aum Shinrikyo

Isis

Tämän päivän merkittävin millenaristinen terroristijärjestö on Isis. Sen apokalyptisestä maailmankuvasta on kirjoittanut muun muassa William McCants teoksessaan *The ISIS Apocalypse: The History, Strategy, and Doomsday Vision of The Islamic State* (2015). Isisin uskomusmaailma on ultrakonservatiivinen. Se tavoittelee totaalin väärauskoisten tuhon lisäksi paluuta mystiseen menneeseen maailmaan, aikaan, jolloin kalifaatti hallitsi koko islaminuskoista maailmaa.

Isisin ideologinen tausta on al-Qaidan globaalissa jihadismissa, mutta se on ajautunut selvästi al-Qaidaa kauemmas perinteisemmistä Islamin tulkinnoista kohti puhdasta millena-

risemia. McCantsin mukaan keskeinen hahmo Isisin ohjaamisessa tähän suuntaan oli Irakin al-Qaidan johtaja Abu Mus'ab al-Zarqawi. Zarqawi oli erityisen kiinnostunut ristiretkien aikaisesta historiasta ja muslimien taistelusta kristittyjä vastaan nykyisen Syyrian ja Irakin alueella. Vastoin al-Qaidan johdon mielipiteitä, hän alkoi ammentaa avoimesti Koraanin jälkeen kirjoitetuissa haditheissa esiintyvistä Mahdin (islamilainen messias) tulemista ennustaneista profetioista, joissa Syyrian ja Irakin alueelle sijoittuva lopullinen taistelu saa paikkansa.

Tarttuminen millenarismiin mahdollisti Isisille sen, mikä ei ollut al-Qaidalle mahdollista. Vapaaehtoisten ei tarvitse tuntea virallisia uskontulkintoja jihadista. Päinvastoin, on jopa helpompaa, että he eivät niitä tunne, koska silloin he eivät kyseenalaista johtajien näkemyksiä. Tällöin riittää, kun Isisin omat agitaattorit ja kouluttajat kertovat vapaaehtoisille millenaristisen visionsa pähkinänkuoressa: Tämä on luvattu maa, me olemme islamilaisen maailman ainoita oikeita edustajia (kalifaatti), nyt on lopullisen taistelun aika, ja vain meidän kautta te voitte saada vihdoin sen, mikä teille kuuluu.

Millenarismien myötä Isisin ei ole ollut tarve tehdä minkäänlaisia kompromisseja tai myönnetyksiä taistelussaan, sillä millenarismiin liittyvät erityisen laajat tulkinnanmahdollisuudet tekevät johtamisesta helppoa: riittää kun "jumalan valitsema" johtaja sanoo jotain, niin asiasta ei sen enempää tarvitse keskustella. Siksi Isisille ei ole tuottanut minkäänlaisia ongelmia tappaa šiiamuslimeita tai tuottaa valtavia määriä sivullisia uhreja. Päiden katkaisut, näytävät teloitukset, kiduttaminen, seksiorjuus, muinaishistoriallisten kohteiden tuhoaminen ja muut vastaavat teot puhdistavat maailman vääräuskoisista ja historiasta ennen profeetta Muhammadia. Koska "kalifaatilla" on jumalallinen voima takanaan, ei haittaa vaikka koko maailma asettuisi Isisin perustamaa järjestelmää vastaan.

Loistava polku

Perussa vaikuttava Loistava polku on yksi nykyajan tuhoisimmista millenaristisista terroristijärjestöistä. Järjestön huippuvuodet sijoittuivat 80-luvulle, mutta se on yhä olemassa. Järjestö on hyvä esimerkki siitä, miten millenarismien ei tarvitse liittyä suoraan juutalais-kristilliseen traditioon eikä sen tarvitse olla virallisesti edes uskonnollinen: Loistava polku edustaa eräänlaista kommunismia, jossa yhdistellään Peruan sopivia kohtia Marxilta ja Maolta.

Loistavan polun johtajan, Abimael Guzmánin henkilökohtaisen karisman ja uskonnollisella symboliikalla ladatun retoriikan avulla liikkeestä muodostui voimakkaan millenaristi-

nen. Järjestön tavoitteena on uusi, etnisyyteen perustuva hierarkkinen yhteiskuntajärjestys, eräänlainen sosialistinen inkojen imperiumi, *Tawantisuyu*, joka on saavutettavissa vain tuhoamalla kokonaan vallitseva järjestelmä. Uudessa järjestyksessä valkoisista maanomistajista tulisi orjia ja intiaaneista ja mestitseistä herroja. Hierarkian huipulla olisi tietenkin vahtajan asemassa oleva Guzmán itse.

Isisin tavoin myös Loistava polku on poikkeuksellisen brutaali terroristijärjestö. Sen aiheuttamien kuolonuhrien määräksi on arvioitu noin 30 000 ihmistä. Suuri osa kuolonuhreista on tullut valtion vastaisen avoimen sodan käynnin myötä, mutta myös järjestön poikkeuksellisen julman oikeuskäytännön kautta sen hallitsemilla alueilla. Loistava polku ammentaa rangaistuskäytäntönsä inkojen muinaisilta valtakausilta, joiden mukaan pienistä rikoksista seuraa julkinen ruumiillinen kuritus ja merkittävämmistä rikoksista hidas ja julmasti toteutettu kuolema. Tyypillistä on ollut muun muassa uhrien kasvojen polttaminen syövyttävällä hapolla tai ruumiinjäsenten pilkkominen viidakkoveitsellä.

Kuten moni totalitaristinen liike, Loistava polku alkoi "puhdistamaan" hallitsemiaan alueita niistä aineksista, joista se pystyi. Tappaminen kohdistui etnisesti "valkoisen" omistavan yhteiskuntaluokan lisäksi myös etnisyydestä riippumatta toisin ajatteleviin tavallisiin ihmisiin, ja varsin nopeasti Loistavasta polusta kärsi eniten juuri se väestönosa, jonka puolesta se väitti taistelevansa: Ayachuchon köyhät maalaiset.

Loistavan polun ideologia on ollut voimakkaasti riippuvainen sen omasta "messiaasta" Guzmánista. Johtajan pidätyksen jälkeen (1992), järjestön suosio romahti ja väkivaltainen toiminta hiipui. Tämä on tyypillistä niille millenaristisille liikkeille, jotka rakentavat uskomusmaailmansa tiettyjen henkilöiden varaan. "Puolueen" tai "kalifaatin" varaan rakennettu järjestelmä ei ole niin riippuvainen yksittäisistä ihmisistä, vaan "oikean" ja "väärän" määrittäviä eliiteistä. Esimerkiksi Isis ei ole kärsinyt niin voimakkaasti sen johtohahmojen kuolemista, kuin Loistava polku.

Aum Shinrikyo

Japanilainen Aum Shinrikyo, eli korkein totuus, on maailmalla tunnettu sen vuonna 1995 toteuttamasta sariinikaasuiskusta Tokion metroom. Kyseessä on uskonnollinen kultti, joka on luokiteltu toteuttamiensa iskujen vuoksi terroristijärjestöksi. Järjestöstä on kirjoittanut muun muassa Robert Jay Lifton teoksessaan *Destroying The World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence and The New Global Terrorism* (2000).

Aum Shinrikyon perusti Chizuo Matsumoto Japanissa vuonna 1984. Hän oli kiinnostunut muun muassa raamatullisista ilmestyskirjan profetioista. Kulttiin kuuluu visio kolmannen maailmansodan syttymisestä. Sodan aloittaisi Yhdysvallat ja siihen liittyisi melkein totaalinen maailman ydintuho, jonka selviytyjiksi jäisivät vain kulttiin kuuluvat uskovaiset. "Pahoja" eliittejä oli Yhdysvaltain lisäksi klassiset salaliittoteorioiden verkostot juutalaisista vapaamuurareihin, brittien ja hollannin kuningashuoneisiin ja kilpaileviin japanilaisiin uskontoihin. Matsumoto, tai Shoko Asahara, kuten hän nimesi itsensä uudelleen, korotti itsensä kristuksen asemaan. Hänen tehtävänsä oli ottaa maailman synnit kannettavakseen ja johdattaa kulttiin liittyvä eliitti selviytymään ihmiskunnan tuhosta.

Väkivalta oli Aum Shinrikyon mukaan oikeutettua, koska vain sen kautta, buddhalaisiin oppeihin nojaten, liike voi vähentää pahan karman kerääntymistä ja pelastaa maailman. Valtaosa ennen sariini-iskuja tehdyistä väkivaltateoista oli kultin omia sisäisiä "puhdistuksia", joissa kultin turvallisuudelle uhkaksi katsotut henkilöt tapettiin.

1990-luvun alkupuolella kultti alkoi vaurautua laajempaan väkivallankäyttöön. Se teki kokeiluja sariinin käytöstä ensin esimerkiksi lampailta ja sitten ihmisillä. Ensimmäinen kaasuisku toteutettiin vuonna 1994 Naganossa. Iskussa kuoli kahdeksan henkilöä ja satoja vahingoitui. Tämä paljastui Aum Shinrikyon iskuksi vasta Tokion vastaavan iskun jälkeen vuotta myöhemmin. Tokiossa järjestö iski samanaikaisesti viidessä eri metrojunassa laskien sariinia ilmaan. Kolmetoista ihmistä kuoli ja toista tuhatta vahingoitui. Vähän myöhemmin järjestö yritti iskeä uudestaan meteroon käyttäen syanidia, mutta myrkyä päästävät laitteet eivät toimineet.

Huolimatta poliisin pidättämistä sadoista kultin jäsenistä ja virallisen uskonaseman riisumisesta, Aum Shinrikyo ei ole kadonnut kartalta. Sillä arvioidaan olevan yhä toista tuhatta jäsentä.

Millenarismi – Uskontoa vai poliittista populismia?

Millenarismiin perustuva uskomusmaailma voi olla kompleksi ja kattava, kuten Aum Shinrikyon tapauksessa, mutta yksinkertaisimmillaan se voi olla puhdasta poliittista populismia, jonka avulla pyritään mobilisoimaan ihmisiä oman asian taakse ja oikeuttamaan kaikki mahdolliset keinot. Tällaista vaikuttaa edustavan tänä päivänä erityisesti Isis.

Yksinkertainen visio maailman tilasta löytää helposti seuraajia, koska kukapa ei haluaisi

uskoa "hyvän" lopulta voittavan ja "pahan" saavan palkkansa? Jos visio nojaa valtavirtauskontoon, herää kuitenkin kysymys siitä, kuinka "aito" tai "edustava" tuo visio ja sitä propagoivat tahot ovat suhteessa insititutionalisoituun uskuntoon ja siihen liittyvään vuosisatojen kestoiseen teologiseen keskusteluun, josta ne ammentavat?

Keskiajan millenaristisista liikkeistä kirjoittanut Norman Cohn havaitsi teoksessaan *Pursuit of The Millenium: Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of The Middle Ages* (1970), että liikkeitä yhdistää usein yksi tekijä. Se on jonkun – yleensä älymystöä edustavan – yksilön tai joukon pyrkimys tietoisesti mobilisoida ihmisiä, jotka eivät ole kovinkaan lukeneita, seuraavat helposti johtajaa eivätkä kyseenalaista häntä, sekä haluavat nopean oikotien maalliseen valtaan tai rikkauksiin.

Vastaavasti historioitsija Ibn Khaldun kirjoitti jo keskiajalla, että moni islamilainen johtaja on valmis nimeämään itsensä Mahdiksi saadakseen herkkäuskoiset ja tyhmät Mahdin nimeen vannovat massat liikkeelle. Ei siis ole sattumaa, että moni tänä päivänä Isisin riveihin matkaava nuori pönttää epätoivoisesti *Islam for Dummies* -teosta. Millenarististen liikkeiden yksiulotteinen leimaaminen "typerien" massojen mobilisointikeinoksi ei kuitenkaan tee oikeutta varsin monimuotoiselle ilmiölle.

Millenarismien käsite ei yksin anna vastausta siihen, onko ilmiössä kyse uskonnosta vai poliittisesta populismista. Käsite auttaa kuvaamaan sitä, minkälainen uskomusmaailma tietyn liikkeen taustalla on. Uskomusmaailma puolestaan paikkaa niitä aukkoja liikkeen toiminnassa, jotka pelkkä rationaalinen tai strateginen ajattelu jättää tyhjäksi. Toisin sanoen, millenarismi auttaa ymmärtämään miksi tietyt terroristijärjestöt käyttävät poikkeuksellisen brutaalia väkivaltaa, ja miksi ne eivät välitä tipaakaan poliittisista realiteeteista, kuten liittoalaisten hankkimisesta tai sodankäynnin rajoittamisesta itselle hallittavaan mittakaavaan.

Lähteet

- Cohn, Norman (1970): *Pursuit of The Millenium: Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of The Middle Ages*. Oxford: Oxford University Press.
- Lifton, Robert Jay (2000): *Destroying The World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence and The New Global Terrorism*. Lontoo, Picador.
- McCants, William (2015): *The ISIS Apocalypse: The History, Strategy, and Doomsday Vision of The Islamic State*. New York, Palgrave Macmillan.